

Hur en liten grupp fick våtmarker högst på agendan

De möts av hat och hot. De riskerar fängelse. Ändå visar en ny studie att Återställ våtmarkers civila olydnad fungerar. Klimatet lyfts - och gränsen för demokratin prövas. Nu kan nästa strid stå om allemansrätten.

Text: Anna Langseth

Återställ våtmarker
marscherar genom Malmö.
Foto: Johan Nilsson/TT

”Vi måste skydda mossen till varje pris”

Årets aktion på Grimås mosse påminner om den aktion som Återställ våtmarker gjorde förra sommaren och som de nu i somras dömdes för, även om de friades från en av anklagelserna – brottet ”grovt olaga intrång”.

Foto: Återställ våtmarker

Iett djupt gytigt dike sitter klimataktivisterna Ebba iklädd en neongul varningsväst med vatten upp till midjan. Det är kallt. På marken ovanför rör sig flera poliser. En aktivist frågar hur hon mår.

– Jag är grundad, svarar hon.

Ebba befinner sig på Grimsås mosse i Västergötland. Där utkämpar aktivister från Återställ våtmarker för andra året i rad en kamp mot det finska statsägda Neova som har tillstånd att bryta torv på mossen.

Med spadar i högsta hugg försöker klimataktivisterna fylla igen diken. Men det motarbetas av Neova, vars ar-

betare far ut på mossen med grävmaskinerna och försöker gräva upp samma jord igen. På gruppens egna filmer syns hur grävskopan ibland svänger farligt nära aktivisterna.

Under de första dagarna pratar poliserna enbart med dem. Men i slutet av juli, efter att aktivisterna har försökt gräva igen torvtakten i en och en halv vecka, grips flera av dem, misstänkta för egenmäktigt förfarande och olaga intrång. Men alla är inte lika lätt att få tag i. En av poliserna halkar när han försöker få upp Ebba.

– Fastna inte nu, som jag gjorde, säger hans kollega, i en film som fram tills nyligen låg ute på sociala medier.

De drar i Ebba. Sedan försöker de lägga ett stort band bakom henne för att bättre kunna lyfta.

Ebba säger inget. Hon lägger sig ned i leran. Låter sig bli ännu tyngre.

Först efter 3,5 timmars kamp får poliserna upp henne ur diket. Då är hela sju poliser på plats.

Hur tänkte Ebba när hon låg där? Dagen efter får Syre svar via hennes advokat Linus Gardell eftersom Ebba själv sitter i arresten.

”Mina tankar gick till att vi måste skydda mossen till varje pris.”

”Vi måste skydda den levande mossen från torvbrytning, och hindra att denna mosse går från att vara kolsän-

ka till koldioxidkälla”, skriver hon i det meddelande som han läser upp.

”Torvtäkter som bryts orsakar stora klimatutsläpp.”

Träden är borta

Tillbaka till Grimsås mosse för femton år sedan. Det doftar sött. Trollsländor surrar mellan träden. Över våtmarken hörs storspovens bubblande läte. Gula myrliljor, ängsull och klockljung tittar upp ur den gröna mossan.

Men förra året satte torvbrytningen i gång. Nu klyver djupa diken jorden. Träden har jämnats med marken och mossan rivits upp. På över en miljon kvadratmeter ligger marken bar som en stor brun öken.

- Det känns fruktansvärt tråkigt, säger Jesper Rydin, en av de boende i Grimsås, den ort närmast belägen mossen.

Det är visserligen inte första gången som torv bryts på mossen, och spår av det syntes redan innan Neova drog i gång. I början av 1900-talet fram till slutet av andra världskriget bröts torv där. Då hade torvbrytningen starkt stöd. Den bidrog till att orten blomstrade. Få kände till de negativa konsekvenserna för klimatet och naturen. I dag är läget helt annorlunda.

”Torvbrytning - nej tack” står det på Grimsås samhällsförenings hemsida. Föreningen ser inte några positiva effekter ”varken för klimatet eller för Grimsås samhälle. Däremot (...) många negativa effekter”. Flera miljöskäl radas upp, som klimatet, djurliv, brandrisk, ökad trafik och minskad vattenreserv. Dessutom nämns att ortens största arbetsgivare Nexans kan påverkas negativt.

Där jobbar 500 personer, berättar Jesper Rydin, som är en av de anställda. Han förklarar att Nexans fabriker ligger alldeles intill tälten och att dammet

från torven riskerar komma in i de känsliga fiberoptiska kablarna som företaget tillverkar och exporterar.

- Det hotar produktionerna, säger han.

Förra året skrev företaget Nexans till regeringen och bad dem att stoppa torvbrytningen.

Dessutom har Naturskyddsföreningen i Tranemo, andra föreningar och privatpersoner tidigare överklagat länsstyrelsens beslut ända upp till den dåvarande regeringen, utan resultat.

- Vi har bestridit det här i 12-14 år. Men vi är ett litet samhälle med inte mer än drygt 700 personer med små byalag. Det är inte lätt att göra sin röst

Jesper Rydin.

Den rödlistade storspoven har häckat på Grimsås mosse. Därför villkorades tillståndet för torvbrytningen år 2013 med att ”iordningställandet av brytningsområdet” inte fick utföras under fåglarnas häckningsperiod, enligt länsstyrelsen. Storspoven är starkt utrotningshotad.

Foto: Brett Kuxhausen/AP/TT

Återställ våtmarkers aktioner är effektiva

Studien undersökte effekterna av Återställ våtmarkers aktioner innan de började ge sig ut på torvtäkter.

I media fördubblades omnämnandet av ”våtmarker” mellan 2021 och 2022 och tredubblades 2022–2023.

Efter åtta månader var det 61 procent av de vuxna svenskarna som kände till Återställ våtmarker. 70 procent gillade inte gruppens taktik, men 75 procent stöttade idén om att restaurera våtmarker.

I riksdagen fördubblades antalet omnämnanden.

Regeringen prioriterade att återställa våtmarker, även om en del av finansieringen kom från omfördelning snarare än nya investeringar.

Källa: Social change lab, What was the impact of the Restore wetlands campaign?

Torv är ett fossilt bränsle

Torv bildas i våtmarker när ny mossor växer ovanpå äldre mossor. Den äldre mossan hamnar allt djupare, bryts delvis ner och blir till torv. I torven finns stora mängder kol inlagrat.

Det kan ta mer än 1000 år för torv att bildas. Därför bör torv betraktas som ett fossilt bränsle även om det nybildas mycket snabbare än kol, olja och fossilgas.

Torv kan användas som bränsle för att producera bland annat värme och el. I Sverige används torven i stället mest som inblandning i odlingsjord. Men Neova har tillstånd för att bryta energitorv på Grimsås mosse.

I Finland används torv oftare som energikälla. År 2019 rapporterade Yle om att landet förbränner mest torv i hela världen. Sedan dess har torvförbränningen dock minskat.

Utvinning och användning av odlings-torv i exempelvis trädgårdsodling orsakar också utsläpp av växthusgaser.

Källa: Naturvårdsverket, Yle

Återställ våtmarker firar utanför Högsta domstolen i Stockholm i juli i år efter att elva klimataktivister som hade blockerat E4 frias från brottet sabotage.

Foto: Anna Hållams/TT

”Det är inte farligt att bli hatad – är i mänsklighetens mest avgörande tid”

hörd. Vi gjorde vad vi kunde. Vi försökte med artiklar i tidningar och reportage i radion.

På samhällsföreningens hemsida står det att man som förening inte ställer sig bakom Återställ våtmarkers aktioner, även om man har samma mål. Men det är först nu, i och med aktionerna, som motståndet fått större uppmärksamhet, uppger klimataktivister. Jesper Rydin håller med:

- De har lyft frågan högre upp på agendan.

Effektiva

Att Återställ våtmarkers aktioner är effektiva, bekräftas även i en ny studie från brittiska Social change lab. Frågan om att återställa våtmarker har fått genomslag både i media, hos allmänheten och i politiken.

- Detta visar återigen att icke våldssamma, störande aktioner kan vara väldigt effektiva för att lyfta upp ett problem på agendan, säger Cathy Rogers, en av författarna, till Nyhetsbyrån TT i somras när studien precis hade släppts.

I medias rapportering ökade om-

nämmandet av våtmarker markant mellan 2021 och 2023. De flesta av de vuxna svenskarna kände till Återställ våtmarker. Majoriteten ogillade visserligen gruppens taktik, men 75 procent stöttade idén om att restaurera våtmarker.

Också inom politiken fick frågan genomslag, både i riksdagen och hos regeringen, se faktaruta.

Till och med en riksdagsledamot från ett högerorienterat, klimatskeptiskt parti ger gruppen ett erkännande när hen intervjuas i studien:

”Jag kände mig väldigt negativ till strategin ... Men jag måste säga att de inte har fel. Och det har också lett till att vi och vår regering beslutat att avsätta pengar för restaurering av våtmarker.”

En framgångsfaktor är att namnet ”Återställ våtmarker” är samma som gruppens budskap. Något annat som hjälper till är hur pass genomförbart det låter.

- Det finns en stark dissonans mellan deras metoder och deras budskap. När man ser folk limma fast sig på mo-

torvägar eller storma idrottsevenemang så är man beredd på att budskapet kommer vara något polariserande. Men här är budskapet något som väldigt många har lätt att ställa sig bakom. De kontrasterna skapar intresse, säger Cathy Rogers till TT.

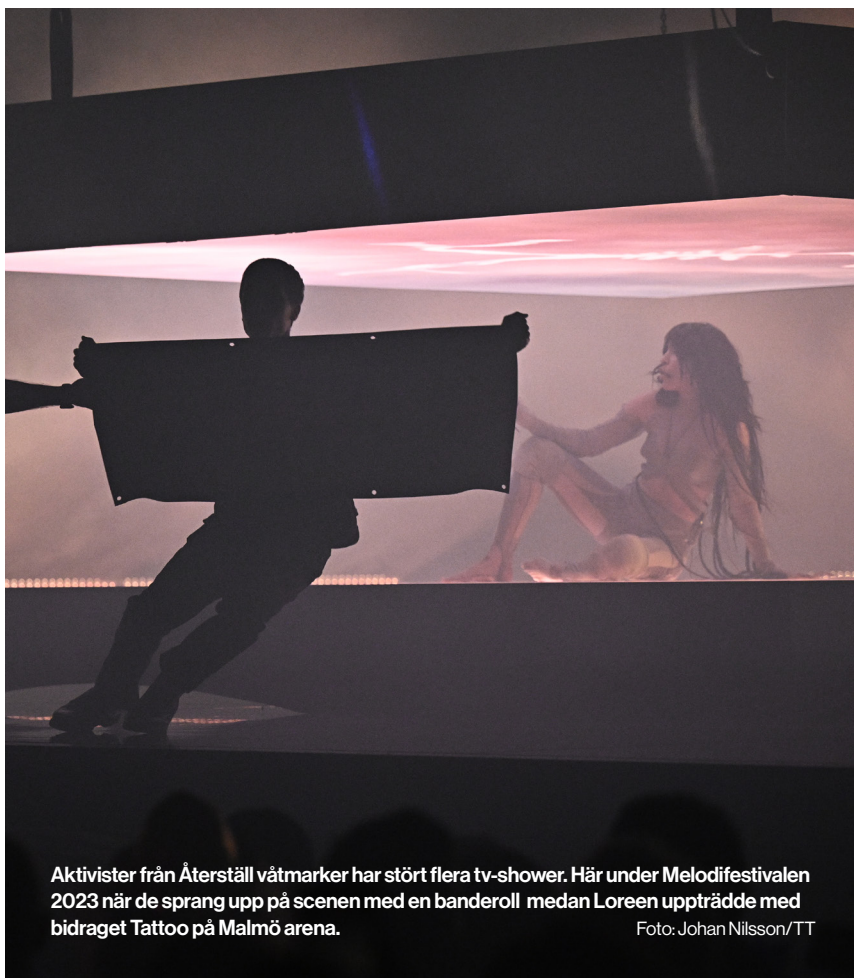
Gruppen har mött mycket hat och hot. Därför har det funnits en rädsla för att metoderna skulle leda till polarisering och att klimatskeptiska partier skulle få vatten på sin kvarn, framkommer i studien. Men det saknas starka belägg för att så skulle ha blivit fallet. Snarare uttryckte miljörelsen att det hade blivit lättare att prata om miljöfrågor på ett mer komplicerat sätt. Och klimatskeptiska partier fick inget ökat stöd. I stället ledde taktiken till ett uppsving för mer miljövänliga partier, och då särskilt Centerpartiet, som i studien klassificeras som grönt. När Återställ våtmarker fick del av resultaten blev de inte särskilt förvånade.

- Det är inte farligt att bli hatad. Vi är i mänsklighetens mest avgörande tid. Klimatkatastrofen eskalerar och det gör

Helen Wahlgren.

”Om det är något man borde på riktigt vara upprörd över, så är det politikernas passivitet och att de till och med ökar utsläppen.”

Aktivister från Återställ våtmarker har stört flera tv-shower. Här under Melodifestivalen 2023 när de sprang upp på scenen med en banderoll medan Loreen uppträdde med bidraget Tattoo på Malmö arena.

Foto: Johan Nilsson/TT

Våtmarker ger värden för miljarder

Mer än en femtedel av världens våtmarker har försvunnit sedan 1970, och varje år minskar ytan med 0,52 procent.

En fjärdedel av de återstående våtmarkerna är i dåligt skick, och fortsätter att försämrast.

Hoten är flera: expansion av jordbruk och infrastruktur, föroreningar, störningar av vattentillförsel och klimatförändringarna.

Hanteras våtmarkerna rätt är deras värde enormt – upp till 39 miljarder dollar (cirka 374 miljarder kronor*) varje år, enligt en ny rapport från Ramsar.

Det beror på deras "ekosystemtjänster" — saker naturen gör gratis för oss. Till exempel bromsar våtmarker översvämningar, lagrar stora mängder kol, renar dricksvatten och säkrar maten för miljarder människor.

Våtmarkerna är också bra för biologisk mångfald, klimatet, vattenresurserna och människors hälsa.

Utan investeringar i våtmarker kommer klimatmålen att förbli utom räckhåll, enligt rapporten från Ramsar.

* En biljon är en miljon miljoner, eller tusen miljarder

Källa: Rapporten Ramsar Global wetland outlook 2025, från Ramsarkonventionen, även kallad Våtmarkskonventionen.

den nästan dag för dag nu. Om det är något man borde på riktigt vara upprörd över, så är det politikernas passivitet och att de till och med ökar utsläppen – inte att vi agerar, säger Helen Wahlgren, presstalesperson.

Aktion på motorvägen

Vi spolar tillbaka bandet till augusti 2022 – två år innan de första aktionerna på Grimsås mosse drog i gång.

Mitt under morgonrusningen tar sig aktivister ut på motorvägen E4 i Solna strax utanför Stockholm. De virar upp banderoller där det står Återställ våtmarker och sätter sig ned. Bilarna tutar. Avgaserna tätar. En ambulans på väg till sjukhuset med en patient blir försenad i runt tio minuter.

Åklagaren yrkar på att vägblockaden är sabotage – en brottsrubricering som infördes under andra världskriget och omfattar exempelvis angrepp på försvaret, domstolarna, säkerheten i landet, telekommunikation, vatten eller elektricitet. Straffet är som högst fyra år i fängelse.

Men nu – den 9 juli i somras – mitt

under förberedelserna inför aktionerna på Grimsås mosse – frias aktivisterna från just det brottet. Högsta domstolen slår fast att en tillfällig vägblockad vid en demonstration inte är samma sak som sabotage. De påminner om att demonstrations- och yttrandefrihet är grundlagsskyddade rättigheter. För att dessa ska fungera måste folk acceptera att vardagen ibland störs. Om fredliga demonstranter riskerade fängelse skulle många inte våga demonstrera. Utanför domstolen hurrar klimataktivisterna och kramar varandra.

– Det är en seger för demokratin, säger Linus Gardell, Återställ våtmarkers försvarsadvokat, till SVT.

Men alla är inte nöjda med domen. Redan samma eftermiddag går Sverigedemokraterna ut i Studio Ett med att de vill ändra sabotagelagstiftningen.

– Vi behöver se till att straffen är så pass avskräckande att man väljer att inte begå dem (brotten, red:s anm.), säger Pontus Andersson (SD), ledamot i riksdagens justitieutskott, i radioprogrammet.

I stället för att göra "livet svårare för andra" anser han att aktivisterna kun-

de skriva insändare och ansöka om demonstrationstillstånd.

Några dagar senare öppnar klimat- och miljöminister Romina Pourmokhtari också upp för att förändra sabotagelagen.

– Jag utesluter ingenting när vi utvecklar svensk politik och när vi anpassar oss till den verklighet som råder, säger hon till Dagens ETC.

Utspelet är inget som förvånar Helen Wahlgren på Återställ våtmarker.

– Men det alla borde vara oroad över är att om sabotagelagstiftningen skulle ändras skulle folk förlora en stor del av sin rätt att demonstrera och yttra sig. Då borde människor vara oroad över demokratin, för den drar åt ett allt mer totalitärt håll.

En strid tycks aktivisterna alltså ha vunnit – än så länge. Den om sabotagelagstiftningen. Men bara några dagar senare landar en ny dom. En annan strid påbörjas – om allemansrätten.

– Det är kärnfrågan, säger advokaten Linus Gardell.

Den 23 juli döms aktivisterna från Återställ våtmarker i tingsrätten för aktionen förra sommaren på Grimsås

”Om sabotagelagstiftningen skulle ändras skulle folk förlora en stor del av sin rätt att demonstrera och yttra sig.”

”Torvbrytning är Sveriges brunkol”

mosse. Tidigare hade aktivisterna friats helt efter två liknande aktioner, eftersom det är fritt att röra sig i natur och mark, enligt allemansrätten.

Men denna gång blir utfallet annorlunda.

Borås tingsrätt anser att aktivister-na gjorde sig skyldiga till olaga intrång när de gick in på området, trots att det inte var inhägnat. Skälet var att de visste att torvbrytningen pågick.

De döms också för ”egenmäktigt förfarande”, eftersom de försökte stoppa Neovas maskiner. En aktivist virade en kätting runt en grävmaskin och skadade en kolv. En annan limmade fast sin hand, vilket enligt rätten orsakade plåtskador. Därför döms de två även för skadegörelse. Ytterligare en aktivist krängde med kroppen och stretade med armarna när polisen försökte gripa honom, varpå de satte på honom handklovar. Det är att beteckna som våldsamt motstånd, anser tingsrätten. Två av de 17 aktivisterna döms till två månaders fängelse, resten till böter.

Linus Gardell håller inte med om alla resonemang som tingsrätten gör. Och en punkt är absolut viktigast - allemansrätten.

- En väldigt stor fråga är: Är det

brottsligt att överhuvudtaget befinna sig på mossen? Det menar vi att det är det inte, säger Linus Gardell, som kommer att överklaga domen.

Applåder hela tiden

Inne i ett rött tegelhus i centrala Grimsås är det full aktivitet. Här på bygdegården hålls kurser i fredligt motstånd, serveras frukost och delas ut lunchlådor att ta med ut på mossen. Till middagen återsamlas alla för att efteråt ha ett stormöte där alla delar sina erfarenheter från dagen. På väggen sitter en lista med ett poängsystem över dem som fått flest polis-anmälningar.

- Det är applåder hela tiden. När någon kommit, när någon lämnat, när någon delat med sig, när någon fått en anmälan, säger Helen Wahlgren när Syre ringer upp.

Folk har rest hit från hela landet, från Umeå till Ystad. Hon tror det är runt 110 personer som deltagit i åldrarna 18 till 80 år.

- Vänta, jag går ut.

En dörr öppnas och runt henne tystnar sorlet.

- Alltså, det är 40 människor här

varenda dag. Hela huset är fullt hela tiden, några kommer och några åker. Då kommer nya.

Tingsrättsdomen tycks alltså inte ha skrämt i väg någon. Kanske har den i stället gett aktivisterna mer uppmärksamhet.

- Det är historiskt, det som har skett. Det är dubbelt så många som förra året.

Helen Wahlgren håller med Linus Gardell om allemansrätten. Torvbrytningen sker på en stor yta, som varken är inhägnad eller något industriområde, poängterar hon.

- Om företag, svenska eller internationella, kan muta in en massa naturområden runt om i vårt land, där de bedriver någon sorts produktion, så inskränker det allemansrätten. Den är ju helig för oss svenskar.

På Neova poängterar man att företaget har tillstånd att bryta torven. Att aktivisterna - trots polisingripanden och fällande tingsrättsdom - fortsätter att ge sig ut på torvmarken är projektledaren Sofia Ekmark kritisk till.

”Det är ett allvarligt hot mot svenskt företagande som följer den miljölagstiftning som finns”, skriver hon i ett mejl efter att Syre bett om en intervju.

Dessutom anser hon att torvbryt-

11
miljoner ton
koldioxid-
ekvivalenter
per år släpper
dränerade
våtmarker ut.
Det är mer än
hela person-
bilstrafiken.

Det är inte olagligt att gräva i jorden eftersom allemansrätten gäller, ansåg både Eksjö och Jönköpings tingsrätt. Den senare konstaterade också att det inte kunde vara egenmäktigt förfarande eftersom det skedde på en liten del av mossen och torven lämnades kvar.
Foto: Återställ våtmarker

Foto: Elin Sjöholm/Wikimedia commons

Torv bryts på ungefär 100 hektar av den 150 hektar stora mossen.

ningen inte släpper ut så mycket växthusgaser, och att "torvbruk" bara bedrivs på en liten del av de våtmarker som är dränerade.

"Utsläppen från torvbruket är marginellt jämfört med både Sveriges totala utsläpp och utsläppen från den totala ytan dikade våtmarker", skriver Sofia Ekmark.

Det påståendet bekräftas till viss del av Naturvårdsverket. Dränerade våtmarker släpper ut ungefär 11 miljoner ton koldioxidekvivalenter per år. Det är mer än hela personbilstrafiken, och motsvarar en femtedel av Sveriges totala territoriella utsläpp.

Torvtäckernas del av detta är liten – ungefär 200 000 kilo koldiox-

idekvivalenter per år. Det är dock lika mycket som det totala utsläppet från alla privatbostäder i landet, enligt beräkningar från 2023. När torven förbränns frigörs dessutom ännu mer kol till atmosfären, uppger Naturvårdsverket. Och just energitorv är vad Neova har tillstånd att bryta.

- Det är stora utsläpp. Torvbrytning är Sveriges brunkol, säger Helen Wahlgren.

Samtidigt är hon skeptisk till att jämföra siffror i detalj. I stället efterfrågar hon ett mycket större perspektiv.

- Det handlar om att vi inte överlever utan naturen. Ytterst handlar det

om att vi står inför en klimatkatastrof. Det är en existentiell kris där grunden för våra samhällen kommer att slås sönder. 1 miljard människor riskerar att dö om uppvärmningen kommer upp i två grader, säger hon och hänvisar till en studie av forskare från Western university och University of Graz.

Ändrar strategi

Nu är den tre veckor långa aktionen på väg mot sitt slut. Bara två dagar är kvar. Det har varit en minst sagt intensiv sommar med friande HD-dom, fällande tingsrättsdom, släppet av den nya studien och långa dagar på mossen.

Helen Wahlgren går runt på Grimsås folktomma gator som kantas av enplanshus, gräs och träd. Hon låter en aning upptrissad på rösten. Från och med dagen efter ska gruppen inte bara gräva igen diken utan också ge sig på Neovas maskiner - samma brott som de precis har dömts för.

- Vi vill ha ett totalförbud mot torvbrytning.

Att aktionerna har visat sig vara effektiva tror hon kan göra att fler börjar engagera sig i Återställ våtmarker.

- Det är dags för folk att resa sig. Vi kan göra det som krävs.

Anna Langseth

"Det är historiskt det som har skett. Det är dubbelt så många som förra året."

